

FABRICA DE POLITICI DE RECONCILIERE ÎN ZONA MEDITERANEANĂ: JUSTIȚIA TRANZIȚIONALĂ CA MODEL DE GESTIONARE AL UNUI TRECUT VIOLENT (PARTEA II)

Vitalie GAMURARI, doctor în drept, conferențiar universitar (ORCID: 0000-0003-3634-8554)

Abdelaziz MUKHTAR, doctorand, ULIM (ORCID: 0000-0001-7576-8733)

THE RECONCILIATION POLICY FACTORY IN THE MEDITERRANEAN AREA: TRANSITIONAL JUSTICE AS A MODEL FOR MANAGING A VIOLENT PAST (PART II)

The Maghreb space was and remains a specific one, conservative and little affected by European democratic processes, despite the fact that it has secular traditions with European states, especially with France, Spain and Italy. The last decades of the 20th century have radically changed the mentality of the class politics of this region, including thanks to external factors, but also internal ones, dictated by the visions of the new generation influenced by Western democratic values. However, the reconciliation process of the Maghreb countries' societies cannot be viewed outside of the evolutionary processes that strongly influenced the respective political regimes and produced major effects on the progressive changes in the interest of the citizen. At the same time, we cannot examine the respective societies as a package, each of them having its own traditions, be it political, legal, cultural or social. In such conditions, the practice accumulated by the Maghreb countries in the implementation of transitional justice, the final objective being national reconciliation, is of increased interest for post-conflict societies, including the Republic of Moldova.

Key words: *Maghreb countries, transitional justice, national reconciliation, truth commission, reforms, victims.*

Spațiul Maghreb a fost și rămâne a fi unul specific, conservatist și puțin afectat de procesele democratice europene, în pofida faptului că are tradiții seculare cu statele europene, în special cu Franța, Spania și Italia. ultimele decenii ale secolului XX au schimbat cardinal mentalitatea clasei politice ale acestei regiuni, inclusiv grație factorilor externi, dar și ai celor interni, dictată de viziunile noii generații influențate de valorile democratice occidentale. Totuși, procesul de conciliere ale societăților Țărilor Maghreb nu poate fi privit în afara proceselor evolutive ce au influențat puternic regimurile politice respective și au produs efecte majore asupra schimbărilor progresive în interesul cetățeanului. Totodată, nu putem examina la pachet societățile respective, fiecare dintre ele având tradițiile sale, fie că este vorba despre cele de ordin politic, juridic, cultural sau social. În astfel de condiții prezintă interes sporit pentru societățile post-conflict, inclusiv pentru Republica Moldova practica acumulată de Țările Maghreb în implementarea justiției tranziționale, obiectivul final fiind concilierea națională.

Cuvinte-cheie: *Țările Maghreb, justiția tranzițională, conciliere națională, comisie pentru adevăr, reforme, victime.*

Sfârșitul iluziilor și aspectul de haos

Din start trebuie să atenționăm că justiția tranzițională nu doar că a permis uneri o restabilire a unui regim autoritar, dar în egală măsură, deseori chiar a alimentat și haos. Acesta este cazul Libiei, de exemplu, unde efortul justiției inițiată de o manieră sporadică, a cunoscut bine eșecuri odată cu înlăturarea regimului lui Muammar Kadhafi. Sistemul judiciar nu a fost în stare să asigure procese echitabile adeptilor regimului înlăturat, negând drepturile lor fundamentale, la fel ca și cele ale miilor de deținuți plasați sub embrionul tânăr al statului și al instituțiilor sale. Parlamentul libian Congresul General Național a adoptat în mai 2013 o lege prin care împiedica aliații vechiului regim să ocupe funcții oficiale timp de un deceniu.¹ Ulterior a fost adoptată o lege privind justiția tranzițională ce prevedea instituirea unei comisii de anchetă și reconciliere. Or, efectele au fost negative după cum a arătat și refuzul Libiei de al preda pe fiul lui Kadhafi, Saif al-Islam Curții Penale Internaționale, fapt menionat anterior, în contextul examinării efectelor procesului de cooperare între Uniunea Europeană și Țările Maghreb în lumina reconcilierii societăților nord-africane urmate de regimuri autoritare și conflicte armate.

Pe fondul colapsului sistemului de securitate, violențele (crime, torturi, asasinat, deplasări forțate a populației) se generalizează și periclită suveranitatea statului asupra situațiilor din teritoriul său și resursele sale. Victimele regimului și cele derivate imediat după revoluție nu dispun de nici un recurs în lipsa unui dialog politic asupra reconstrucției instituționale și asupra gestionării regiunilor, care de cele mai multe ori intrau în rebeliune. Or, nu este cazul acestui dialog, în special între membrii fostului regim, milițieni și triburi, care ar putea declanșa un conflict cu semnale ale unui război civil de durată și să reamorseze indiscutabil lucrul memoriei, justiției și reconcilierii.

Traversând Libia, cazul Irakului este un alt exemplu al justiției tranziționale care s-a impus ca un impas, contribuind cu regret, la intensificarea violențelor. Nu putem vorbi în sensul strict al conceptului justiției tranziționale în cazul Irakului, deoarece aceasta a fost înlocuită după invazia militară a SUA în 2003 printr-o eliminare a tuturor organelor și structurilor regimului baasist, până la cei mai mici agenți și funcționari. Copiat după cazul procesului de denazificare a Germaniei impus de către Aliați în 1945, debaazificarea a provocat destrămarea colapsă a Irakului în pofida aprecierii făcute pe baza schimbării regimului și distrugerii instituțiilor. Ea s-a manifestat, în egală măsură, printr-o marginalizare a sunniților în mod colectiv, echivalați *in corpore* cu regimul tiranic al lui Saddam Hussein. Comisia *Ahmed* condusă de contraversatul Ahmed Chalabi se angajase într-o veritabilă vânătoare de vrăjitoare, procedând la eliminarea oricărei forme de opoziție. În timp ce administratorul american Paul Bremer afditea el însuși eroarea comisă în 2004, Constituția irakiană din 2005

1 Mohamed Ahmed. Le Monde et la révolution libyenne en 2011. In : Histoire. Normandie Université, 2020 [on-line] <https://theses.hal.science/tel-03184804/document> (consultat la 13.09. 2016).

a conservat această instanță, instituind în 2008 Comisia pentru Responsabilitate și Justiție. Doi ani mai târziu, în cadrul scrutinului legislativ din 2010, această comisie a scos din cursa electorală în jur de 15 liste politice și sute de candidați sunniți ce îl criticau pe prim ministru Nouri al-Maliki sub pretextul legăturii acestora cu partidul Baas. Această decizie a provocat o ură puternică în societate.² Urmările sunt bine cunoscute, de la quasi-putch politic al lui al-Maliki la finele anului 2010 contra adversarului său Iyad Allawi la derogarea democratică din ce în ce mai acută și brutală a doua zi după retragerea militară americană.

Excluderea instituțiilor și urmărirea debaazificării combinată cu represiunea lansată de Bagdad contra mobilizării sunniților nu sunt străine impasului în care se află astăzi țara și radicalizării comunității sunnite, care denunță de mai mulți ani exploatarea justiției de către putere și detențiile arbitrare. Repriza insurgenței armate și în special blitzkrie-l membrilor statului islamic în iunie 2014, accentuiază încă odată această groapă și logicele comunitare în aplicare cu puțină perspectivă a unei reconcilierii naționale, chiar și în caz de amnistie a combatanților.

Începând cu 2011, justiția tranzițională a cunoscut parcursuri contraversate în lumea arabă, între fortune și infortune. Tunisia este la moment țara unde prin intermediul compromisului, perspectivele sale par a fi cele mai tangibile, dar între timpși fragile. Totuși, greșelile politice și instituționale rămân a fi imense, deduse în plus mai delicat de revenirea factorului militar în acele țări, în care populația influențată și lovită de febra revoluționară, uneori se atașează de partea armatei și a legii marțiale. Justiția tranzițională ne oferă mai mult decât doar aprecierea trecutului îndepărtat, dar, în egală măsură, fazele tranzitorii însăși, afectate de turbulență. În timp ce numărul detențiilor arbitrare, cazurilor de tortură, proceselor judiciare sporadice crește (Egipt), în altele se instaurează haosul (Libia, Irak, Siria), ceea ce provoacă noi crime de război care ar putea rămâne nepedepsite. În plus, în alte țări (Liban, Bahrein, Yemen) justiția tranzițională a cunoscut capcane și derute similare. Reușita, apoi durabilitatea unei justiții tranziționale în lumea arabă conține anumite infridiente care, cu regret, impun încă dificultăți. Atâta timp cât contextul politic se va caracteriza prin crize permanente și alternanțe la nivel înalt de stat și printr-o revenire la fond, la autoritarism, nici o justiție nu va putea în mod rezonabil să vadă ziua în care ea va continua să fie exploatată pentru a suprima disidențele. În egală măsură, nici o muncă de memorie, nici o reconciliere nu vor putea fi realizate în condițiile în care societățile respective sunt însoțite de violențele, iar instituțiile nu pot fi profund reformate. Justiția tranzițională nu este susținută decât de unele segmente ale populației, în special actori ai mișcărilor de revolte care încearcă să împiedice revenirea forțelor conservatoare care cu siguranță nu vor ține cont nici de interesele acestora, nici de marja lor de manevră, în numele unei oarecare justiții,

2 Myriam Benraad. Irak : Turbulences politiques et retrait militaire. In : Politique étrangère, 2010/3, automne, pp. 635-646 [on-line] <https://www.cairn.info/revue-politique-etrangere-2010-3-page-635.htm> (consultat la 13.09. 2016).

mai puțin că ea nu este o chiuvetă de deconsiderare a opoziției sau de legitimare a unui proces politic trunchiat.

La un pic peste 30 de ani de la inventarea termenului, justiția tranzițională apărea în cercurile interesate ca un răspuns politic global la o problemă care se impune în perioade extraordinare și hiperpolitizate ce se impun în urma unei dictaturi sau unui război civil. Ei îi revine în specila funcția să gestioneze consecințele crimelor politice de manieră de a consolida pacea, a instaura un guvern cu preferință democratic, a oferi reparații victimelor, dar, în egală măsură, de a potoli setea ultimilor, a preveni recurgerea la violență, de a favoriza o ordine justă. Urgența și acuitatea acestei sarcini justifică, în opinia experților, o abordare politică și morală încordată spre acțiune imediată. Particularitatea unei duble tranziții spre democrație în același timp, ca spre pace oferă acestor specialiști o ocazie inedită de a participa la rescrierea „contractului social“ a unei societăți dezbinată de violență politică. Justiția tranzițională le apare acestora ca o purtătoare a unui potențial „revoluționar“ de recreare a legăturii sociale și în același timp ca o invenție a unei justiții de alternativă.

La momentul în care justiția tranzițională se constituie în obiect științific recunoscut (cu cursurile sale universitare și revistele specializate) încep a fi exprimate dubii. Sociologii, politologii și antropologii se miră că în timp ce în calitate de comentatori au exprimat poziții atât de puternice în baza unor probe atât de fragile, ei încearcă să treacă justiția tranzițională de la actul de credință la verificarea faptelor.³ Evaluarea impactului politicilor fac în mod progresiv obiectul unei normalizări metodologice și învățăm că dacă politicile par a nu dăuna, consecințele lor în termeni de democratizare și de protecție a drepturilor omului nu vor fi marcate și nu vor produce efecte.⁴ Unele întrebări care nu vor putea fi puse, încep de regulă cu cuvinte de genul dacă victimele doresc să fie vindecate sau rebuie oare să fie spus tot adevărul?

Totodată, este timpul să ne întrebăm asupra pozițiilor de la care politicile justiției tranziționale sunt gândite și sunt utile. Nu este vorba despre denunțarea oportunistului practicienilor și experților; sociologul avertizat cunoaște că odată ce a spus că preferințele și alegerile construiesc la fel cariere, astfel și pozițiile teoretice fiind interesate. Insistând asupra acordării a mai multă rigoare sociologică dezbaterilor asupra justiției tranziționale, nicidecum nu promovăm ideea reducerii experților la tăcere, dezavolând beneficiul pe care aceștea le trag din investiția lor în justiția tranzițională, fie că ei câștigă un serviciu sau emancipează prin acest mijloc al unui angajament devenit voluminos. Aceasta este, pe de o parte, de a se întreba ceea ce ei impun în dezbateri conform pozițiilor pe care le au: orientările politice, valorile sociale, rutinele profesionale etc. Cu această consecință utilă de a clarifica dezacorduri care nu doresc

3 Roman David. What We Know About Transitional Justice: Survey and Experimental Evidence: What We Know About Transitional Justice. In: Political Psychology 38(S1): February 2017, pp. 151-177 [on-line] https://www.researchgate.net/publication/312959332_What_We_Know_About_Transitional_Justice_Survey_and_Experimental_Evidence_What_We_Know_About_Transitional_Justice (consultat la 13.09. 2016).

4 Idem.

să fie spuse în mod public. Pe de altă parte, este reexaminarea evidențelor devenite imputabile: din momentul ce experții fac careva lucruri cu obiectul și sunt luați în grabă de a evalua impactul, ei nu pot risca de al pune ca probă a chestionarului celui mai sistematic, de a admite durabile în raport cu subiectul credințelor celor mai bune stabilite.

Or, justiția tranzițională este mult mai ordinară ca promotorii săi și publicul spectator ale dispozițiilor sale cele mai emotive (lacrimile victimelor condiționate de o comisie pentru adevăr, de exemplu) pe care nu le vor dori. anterior tendințelor de a fonda o expertiză a justiției tranziționale asupra certitudinii excepționalismului său, al forței propunerilor sale pentru timpuri de criză și de vinovăție, acest capitol se va atașa să demonstreze înscrierea politicilor vizate în continuitatea jocurilor politice și sociale ordinare. Trei dimensiuni ale acestor dispoziții vor fi exploarate în continuare.

În primul rând, reamintim că politicile vizate în perioadele de tranziție spre pace și democrație au tendința să suspende „cursul normal“ al justiției. Ele privilegiază deseori amnistia. Cele spuse revine să întrebe ipoteza ce decurge din integrarea sa timp de peste 30 de ani în dreptul internațional penal. Însă, dacă politicile justiției tranziționale tind să împiedice urmărirea penale și sunt astfel, anormale în viziunea dreptului comun, aceasta se face pentru a autoriza mai bine o continuitate politică relativă.

În al doilea rând, în acest caz, examenând speța Truth and Reconciliation Commission sud-africane (1995—2001), care este una din instituțiile justiției tranziționale cele mai cunoscute și cu autoritate, putem să ne axăm asupra limitelor prezenței sale ca o instituției radical nouă: locul unei vindecări a indivizilor în același timp ca de o renaștere a noțiunii. Evocăm ca contrapunere eforturile unor victime pentru a banaliza schimbările lor de informații cu membrii Comisiei pentru a reveni la abordarea evenimentelor violente, inclusiv dimensiunea lor socială și politică.

În al treilea rând, ne referim la scară internațională a constituirii unei expertize, că justiția tranzițională nu există decât grație lucrului experților, deseori străini țărilor cărora aceștea le propun soluții de gestionare a trecuturilor violente. Justiția gândită în mare parte pentru tranzițiile politice nu există decât raportată mobilizărilor angajate în democrații mai mult instaurate în favoarea unei reforme de drept ordinare, în numele de exemplu, a justiției restaurative sau reparatorii.

Justiția tranzițională ca mijloc ordinar de compromis politic

Printre dovezi ale criteriilor promovate de justiția tranzițională una nu este nici odată ignorată — ideea conform căreia aceste societăți dezbinat de violență (war-torn societies) în situația de tranziție spre pace și democrație, trebuie să fie reconstruite, reunificate, reconciliate. Dacă vorbim că aceste societăți au trecut prin violență colectivă, avem în vedere că țesutul lor social este destins, capitalul lor social este delapidat, normele lor desluate, membrii lor dezorientați, traumatizați, privați de repere morale. Structurile acestor societăți anomice vor trebui restaurate, legile lor vor trebui rescrise, iar membrii lor repuși în relațiile sociale. Nu este vorba despre nimic

mai mult decât de găsit modalitățile transformării globale a unei societăți traumatizate și de a înainta astfel, bazele unui nou contract social.⁵ Momentul de renovare se va deschide inevitabil odată ce violența încetează, ceea ce va permite mobilizarea în final a ceea ce teoriile sociale și filozofiile le consideră perfecte pentru a le declina sub forma ingineriei sociale.

Istoria ne învață deseori că procesele de violență colectivă nu sunt momente de pură distrugere sau de ruptură, unde, concomitent, sunt omorâți oameni, sunt distruse instituțiile și arse legile. Violența politică este chestiunea cea mai ordinară pe care nu dorim deseori să o cunoaștem: frecvența făcută de oameni ordinari în sensul în care nu sunt niște monștri și/sau nebuni, mobilizând noi joncțiuni politice, dar la fel de repere și reguli uzuale. Istoria și științele sociale conduc astfel să repună ca întrebare ideea că deoarece ne confruntăm cu violență, este excepțional că încă suntem ținuți și capabili să înțelegem și să conștientizăm. Ele ne învață că societățile pot funcționa în mod durabil „normal“ de cale violentă, că nu există frontiere clare între război și pace și că violența dezlănțuită nu este străină violenței de rutină și continue a fi aplicată.

Aceasta poate fi spus mai brutal, oamenii pot comite omoruri într-o manieră cea mai atroce fără a afecta conștiința, precum că ar încălca legea comună care interzice omorul sau încercarea de a trata un alt om după cum am fi dorit să fim tratați de acesta, dar la fel ne axăm pe anumite coduri sociale pozitive care conduc societatea într-un stat anterior mai puțin violent. Individul care omoară sau rănește nu încetează să fie un element social și forma la care el recurge la un astfel de act depinde mult de interacțiunile ce au loc la momentul în care infracțiunea este comisă.⁶ Violența se înscrie în jocurile sociale și politice ordinare, care pot fi astfel calificate ca normale. Or, dinamicele de trecere la actul violent țin mai puțin de emoțiile care vor bulversa normele sociale în comparație cu interacțiunile sociale atât de bine structurate în comunitatea relativă a rutinelor anterioare.⁷

În cazul în care momentele de violență politică numite masive sau intense nu sunt aceste faze de vid, haos și anomie care se prezumă, ce ne autorizează să credem,

-
- 5 Christian Nadeau et Julie Saada. La Justice Transitionnelle [on-line] https://d1wqtxts1xz-le7.cloudfront.net/46516033/3_Saada_et_Nadeau_Justice_transitionnelle_PUF-libre.pdf?1466016703=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DLa_justice_transitionnelle.pdf&Expires=1674323973&Signature=aiXTK~EWHB0ZYFvmEGvn6n5x2FRCebu5666cTvp0X5mTUHEwCDxLjcSf9QdIVlkXKdFVWYavuykmL-SZruISPK~UpwXisc6Vj5-IR3LYXwjLJUxRy~g-9acO4Lg3vuBoUhgQJPZqaCbHXn1bt1oycfAb7jpAlGjQMWjQfiWOI-w4aU4gxQ2Wuz~U-1gz4ScaLdeigAM7uWU13-6kTGsocHdqOONyuYRfbsYr-dYm-8iYc3zhsHFdfacMUC3tV2MPZUGwtRj~noxOCNimbAMc1kG9m9Lmwz4Q4CoyW05AL-S9Y1IODFwC2sNVm90CDAb~QryExYa~bqS8TDuSzfhhxbDQ__&Key-Pair-Id=APKAJ-LOHF5GGSLRBV4ZA (consultat la 13.09. 2016).
 - 6 United States Institute of Peace. TRANSITIONAL JUSTICE: Information Handbook. September 2008 [on-line] https://www.usip.org/sites/default/files/ROL/Transitional_justice_final.pdf (consultat la 13.09. 2016).
 - 7 Jeremy Webber. Forms of Transitional Justice. In : Transitional Justice. 2012, Vol. 51, pp. 98-128 [on-line] <https://www.jstor.org/stable/24220125> (consultat la 13.09. 2016).

depășind dubiile, cele după război, cum ar fi ocazia unei împluturi a acestor viduri, a unei reformulări a contractului sau a unei reconstruiri al „capitalului social“, după cum sugerează unii experți.⁸ Perioadele după război nu sunt niște tabule rase pe care ar trebui să le redresăm odată cu restabilirea păcii. Nu trebuie de presat de a vedea aici această oportunitate de a pune structurile sociale mai puțin favorabile războiului, de a restabili legături sociale de proximitate care sunt supuse fiind dus de coeziunea de violență a fraților de armă,⁹ în același timp ca prin neîncredere în raport cu toți ceilalți și de a reumaniza oamenii, de a reconstrui legătura socială. Zilele ce urmează conflictele sunt în tot sensul perioade bine ordonate, care se confruntă cu codurile sociale preexistente: codări cert speciale, dar nu normale nici patologic, nici anormale ale societăților. Aceste epistemologii conform cărora excepția spune că normalul și extrema oferă o idee de manieră în care ordinarul trebuie să fie regândit nu sunt astfel o mare utilitate.

Graba specialiștilor în justiție tranzițională de a vedea ocazia unei descrieri a caracterului social în tranziția spre democrație și pace a dat loc uneori la erori de descriere. Comisiile pentru adevăr, această cheie a justiției tranziționale, au cunoscut începând cu anii 80 un veritabil bum. Mai mult de 30 dintre ele au fost create după o represiune dictatorială, un război civil sau un act de genocid, de guverne care le-au împuternicit să formuleze în câteva luni „un adevăr“ în raport cu actele de violență și să propună o politică de reparații pentru victime. A propos, modelul a fost promovat inclusiv de Națiunile Unite. Locul propus pentru victime explică această atractivitate, în special cea a Truth and Reconciliation Commission (TRC) create după înlăturarea apartheidului în Africa de Sud pentru a restabili adevărul pentru perioada 1960—1994, a identifica victimele în vederea de reparații și amnistierea individuală a criminalilor politici.¹⁰ În această perspectivă, audierile publice vor funcționa ca un spațiu față în față a victimelor și a călăilor, a organiza întruniri între ei cu prezența logică a emoțiilor puternice și sentimente umane comune produse. Cum în astfel de condiții să ne mirăm dacă față în față între cei ce au torturat și victime în cadrul audierilor publice ale TRC au fascinat opiniile publice ale unei noi națiuni.

Adevăratul față în față a justiției tranziționale recunoaște mai puțin victimele și călăii decât actori ce intră în scena politică și cei ce o părăsesc, acești foști inamici, dintre care unii dețin puterea, iar alții au deținut-o anterior și au fost implicați în diverse proporții în comiterea unor crime politice. Justiția tranzițională este mai mult politică decât juridică și judiciară. Instituțiile penale ordinare naționale au un rol, în general minor în raport cu instituțiile *ad hoc*, cum ar fi comisiile pentru adevăr, mandatul cărora este definit ca extrajudiciar. Prejudiciile civile lasă la fel loc reparațiilor

8 Martina Fischer. Transitional Justice and Reconciliation : Theory and Practice[on-line] https://berghof-foundation.org/files/publications/fischer_tj_and_rec_handbook.pdf (consultat la 13.09. 2016).

9 Idem.

10 Truth and Reconciliation Commission of South Africa. Report [on-line] <https://www.justice.gov.za/trc/report/finalreport/Volume%201.pdf> (consultat la 13.09. 2016).

oferite de guvern în baza criteriilor generale definite în special de comisiile pentru adevăr. Justiția penală se manifestă mai rar sub forma unor tribunale *hibrid* cu aplicarea dreptului național și internațional, dar și implicarea judecătorilor naționali și internaționali (Timorul Oriental, Sierra Leone, Kosovo, Cambodja), a tribunalelor internaționale încă puțin mobilizate și puse în fața jurisdicțiilor ordinare rezidențiale, deoarece ele se axează în general asupra înalților reponsabili sau a marilor culpabili din punct de vedere al atrocităților comise.¹¹ Or, aceste urmăriri foarte selective au loc în contextul unor politici care întârzie sau cel puțin par a fi imposibile, astfel urmăririle penale fiind axate împotriva simplilor executanți, pe când marii culpabili, „micii șefi“ vor fi trecuți neobservați etc. Justiția tranzițională, dacă așteptăm prin ansamblul politicilor răspunzând violențelor comise în contextul unei dictaturi, unui război civil, unui genocid, este în principiu în mod larg amnistiantă. Mandatele acesteia restrâng instituțiile penale, fiind compatibile cu un recurs la o amnistie, iar uneori și o legitimează.

Discursurile ținute asupra justiției tranziționale indică acest fapt. Expresia este atât de actuală, încât ceea ce așteaptă din start publicul, este cuvântul justiției. Cum ar fi de la aceea că în contextul afirmației instituțiilor penale internaționale, această justiție tranzițională în mod larg internaționalizată nu putea fi decât o continuare a justiției penale. Ea fiind percepută încă mai ieri, în special de juriști și promotori ai drepturilor omului ca un pansament istoric al impunității, apare astăzi, în egală măsură, ca o modulare a justiției represive ordinare. Ea poate fi înscrisă în stricta sa continuitate sau să fie considerată de experți ca un util compliment, lărgind o perspectivă juridică apropiată profilului unei justiții mai reconstructive sau restaurative.

Justiția tranzițională oferă un rol minor justiției penale, ea se retrage puțin de la acest punct de vedere, de această tranziție politică, de clemența caracteristică post-conflictelor, de modernizare a sancțiunilor în raport de actorii săi. Guvernele instalate după un conflict sau o dictatură aplică pe larg amnistia, deoarece sistemul judiciar nu posedă mijloace pentru a pune sub urmărire (greșeala personalului judiciar calificat) și foștii dictatori rămân puternici (economic, politic, în termeni de monopol al forței armate etc.).

Nici progresele presupuse ale justiției penale internaționale, nici această dinamică favorabilă urmărilor judiciare pe care autorii au botezat-o „cascada justiției“ nu au repus în chestiune această preeminență a amnistiei. Or, dreptul internațional penal oferă un loc măsurilor care nu prevăd sancțiuni și care au astfel, un efect minimal de a frâna aplicarea dreptului penal,¹² el deschide deseori asupra non-locuri și asupra adoptării de guverne a măsurilor de amnistie. Și dacă experiența sud-africană a dat loc unui model de justiție tranzițională, făcând o utilizare moderată și individualizată de amnistie, modelul rămâne unul teoretic, inclusiv pentru Africa de Sud, unde urmăririle au fost rare și puțin concludente. Chiar și „cascada justiției“ alta pe care

11 Gamurari V., Barbăneagră A. Crimele de război. Chișinău : Reclama SA. 2008, pp. 216-235.

12 A se vedea : art. 53 § 2(c) al Statutului de la Roma (1998) al Curții Penale Internaționale.

nu o cunoaștem în măsură expresă, descoperă urmărirea sistematică contra tuturor criminalilor, face referință la o justiție care nu pronunță în mod necesar sancțiuni contra celor culpabili. Justiția tranzițională nu este o politică intrinsecă judiciară, nici nu impune în mod progresiv poala dreptului penal. Este vorba despre avantajul unei politici care compune cu constrângerile percepute de cei ce dețin puterea, caracteristicile sale disting asupra mai multor planuri a unei politici de aplicare stricte a dreptului.¹³ Comisiile pentru adevăr au fost imaginate ca o greșeală al unui recurs ușor la justiția penală și denunță în acest sens de grupuri identificate victimelor marginalizate prin promisiunile de tranziție (radicale naționaliste sau panafricane în Africa de Sud sau de stânga non-parlamentare în America Latină, de exemplu).

În cazul în care amnistia rămâne frecventă, este deoarece justiția în tranziție este o afacere politică, altfel spus, un compromis între justiție și pace negociat dispus prin rapoartele forțelor politice, între actorii politici prezenți. Ea este din acest punct de vedere o retorică de atins pentru democrațiile elitiste și încă ținute de foștii dictatori sau beligeranți. Ea nu susține mai puțin deseori contra dispus a responsabililor politici, chestiunea deschisă până ce un nou concept voluntarist al actorilor politici și a administrațiilor de securitate și de justiție, în special, permite reactivarea și deseori remiterea în cauză a legilor privind amnistia de victimele mobilizate. Argentina, care a revenit cu urmăriri penale după măsuri de amnistie și de grațiere în anii 80-90 este un exemplu al unei justiții astfel diferențiate.¹⁴

Mai mult decât o situație revoluționară (aceste noi timpuri excepționale analizate de unii specialiști), o astfel de tranziție judiciară ar trebui gândită în termeni de continuitate. Cazul sud-african demonstrează forța continuităților într-o situație în care promotorilor justiției tranziționale le place să o califice ca revoluționară. Politica promovată după 1995, asociind o comisie pentru adevăr deschise victimelor și amnistii individuale pentru crimele politice trece încă pentru un model demn de a fi reprodus. Justiția pragmatică în timp ce Realpolitik de o probabilitate a unui război civil, a lăsat loc pentru valorizarea sa ca un mijloc eficient de redescoperire al unui narativ unificator pentru o națiune refăcută, încă ieri dezbinată, a vedea de exemplu eliberator și revoluționar.

Această descriere câștigă a fi pusă ca probă a realității schimbărilor politice. Revoluționare, politicile justiției tranziționale nu sunt juste. Ele caută de regulă contrariu, mijloace alternative de a face justiție, de a ușura sau de a satesface victimele fără a bulversa compromisul politic de tranziție și prin aceasta de a păstra continuitatea statului și ordinea sa juridică. Justiția tranzițională compune astfel, cu sistemul judiciar și normele juridice existente. Africa de Sud, de exemplu, a împins bine foarte departe schimbarea politică, rescriind în mod democratic Constituția, aici găsim aceeași logică a continuității. Nu ne referim în calitate de exemplu la reforma administrației publice, sarcină de prima importanță în condițiile în care

13 Sandrine Lefranc, op. cit.

14 Elena Năvodariu, Vitalie Gămurari. Contribuirea justiției tranziționale la instaurarea statului de drept într-o societate post-conflictuală. Iași : CERMI. 2022, pp. 183-187.

regimul apartheid se caracteriza printr-un privilegiu sistematic de recrutare a albilor în administrație. Guvernul post-apartheid a făcut față provocărilor, la mijlocul anilor 2000, la 10 ani de la demolarea apartheidului, 75% dintre funcționari erau de culoare și 60% din funcționari de rang superior erau din rândurile populației băștinașe.¹⁵ Totuși, o analiză mai fină a realității indică că funcțiile superioare și intermediare erau încă ocupate de reprezentanții vechiului regim. Situația era dictată de faptul că anumite norme precise, inclusiv clauze constituționale, au interzis orice politică de epurare. Alte continuități există între timpuri noi și timpuri vechi.

Justiția tranzițională amnistiază pentru ca unii dinculpabili să poată fi urmăriți, ea se acomodează din dreptul existent puțin favorabil urmărilor, ea autorizează perpetuarea unor poziții politice și sociale ale puterii. Aceste amnistii factuale nu trebuie să ducă la considerarea ei la fel ca mijloc al comunicării politice, unde se va schimba pentru a nu schimba nimic. Dezbaterile publice care deschid politicile justiției tranziționale provoacă schimbări. Instituțiile, comisiile pentru adevăr, de exemplu și oamenii care le facilitează, fac de regulă posibilul lor pentru a depăși unele constrângeri juridice și politice, cum ar fi lipsa judecătorilor într-un număr suficient, lipsa schimbărilor în codurile penale, amnistiiile, puterea criminalilor și a celor ce controlează etc.). Victimele invitate aflate în spațiul public pot lua aici cuvântul și reîntoarce contra actorilor politici retoricele pe care intenționează să le impună, retorica de iertare al unui guvern pregătit pentru un compromis cu actorii procesului sau retorica „bunei victime“, ulterior se va vedea.

Schimbări pot astfel surveni în spațiul justiției tranziționale. Însă, nici o revoluție nu se construiește mecanic, nici un contract social nu se reDESCRIE în termenul unui dialog între victime, călăi și alți actori implicați.

Atunci când victimele nu doresc să fie vindecate

În cadrul audiențelor TRC nici un membru al comisiei nu a încercat să spună unui martor „rămâneți la fapte“. Pentru prima dată în viața lor victimele au avut posibilitatea să povestească unui organ guvernamental amical istoria in justiției și suferinței lor. Or, regulile comisiei au lăsat din start un loc larg acestor istorii, care ar fi forma aleasă de victimă. Lacrimile au devenit probe, în același timp ca sentimentele dificile de exprimare și detalii privind legăturile sociale și familiale care trebuiau să fie examinate în cadrul a numeroaselor audieri incompatibile cu exigențele urmăririi și apărării persoanelor culpabile.

Printre elementele indicate atestate pentru noutatea și excepționalitatea justiției tranziționale figurează și locul rezervat victimelor. Ea va arăta din acest punct de vedere mai puțin o formă alterată a justiției retributive decât o revenire la principiile justiției și a unei abordări profunde a democrației. La o bună parte a audierilor publice a victimelor în cadrul TRC justiția tranzițională a contribuit la inventarea unei justiții concentrate pe victime, ulterior calificată ca restaurativă.

¹⁵ Truth and Reconciliation Commission of South Africa, op. cit.

Audierile publice vindecă victimele, permițându-le să povestească experiența lor în materie de violență, emoțiile trăite, cuvântul avut în fața societății întregi le eliberează spiritual. TRC la fel a fost calificată ca un tribunal al lacunelor, altfel spus, un eveniment ce lasă cursă liberă emoțiilor revărsate, o modalitate de construcție a unei Istории ce se opune caracterului „rece“ ale instituțiilor judiciare și științifice, favorizând o refondare a noii națiuni. Imaginele difuzate favorizează cadre în mișcare acolo unde se dorește să se exprime, în săli comunale și biserici, femei de culoare care strigă, varsă lacrimi și sunt prinse în convulsii, în timp ce alte femei mai tinere încearcă să fie calme.¹⁶ Permițând victimelor să-și povestească istoriile, comisiile le vor permite să abordeze, să explodeze durerea acumulată din momentul traumatic al violenței prezente sau a pierderii unui apropiat. Națiunea în acest sens îi reintegrează, identificându-se cu durerea lor. Comisiile pentru adevăr sunt cele care traumează victimele, dar și reprojecțază națiunile.

Acest pari fascinant omite astăzi unele aspecte bine stabilite de științele sociale. Contrar celor ce afirmă experții în justiție tranzițională, dar și alții, nu trebuie să ne așteptăm tot timpul ca pagubele din trecut au anumite consecințe emoționale pentru un individ. Ei se inspiră dintr-un sens comun care generează traume, presupunând că ea afectează toate victimele înainte de orice verificare. Sociologia memoriei a demonstrat nu odată că amintirile violenței politice sunt la fel de complexe ca și alte procese sociale.¹⁷ Descrierea comisiilor pentru adevăr ca un spațiu virtual care ar permite victimelor să-și depășească durerile presupune un mecanism emoțional pe care procedura de audieri publice nu le confirmă. O astfel de descriere se abține în special de la analiza faptului că audierile sunt organizate de instituție „într-o manieră de a funcționa ca un dispozitiv de sensibilizare.¹⁸ Emoțiile fac în special referințe la convențiile sociale, ele nu sunt expresiile sentimentelor conținute în forul interior al individului consacrat, izolat de apartenența sa socială și de interacțiunea cu alți actori și instituții. Eliberarea emoțiilor este sistematic recăutată de protocoalele adoptate. Or, TRC a favorizat unele emoții mai mult ca altele, durerea mamelor și soțiilor care încearcă să-și organizeze procesul de doliu, mai mult decât efortul pe care îl furnizează pentru a formula o solicitare de reparație materială au o furie motivată politic, de exemplu.

Lucrul emoțional pe care îl produce instituția, agenții săi, martorii, victimele are ca efect reamintirea ultimilor despre ordinea la ceea ce este presupus a fi starea lor normală, altfel spus, traumatică. Ei sunt invitați să se prezinte pe scena publică în calitate de ființe ce au suferit impotmolit în repetarea memoriei actelor violente sau în doliu neterminat a celor apropiați, însă căutând deja liniștea. Această solicitare a instituției este deseori acceptată, altele greșit înțelese, chiar respinse. La 04.11.1996, la Empangeni, intenția membrilor Comisiei de a pune în discuție necazurile psiho-

16 Gender and Transitional Justice in Africa. Progress and prospects [on-line] <https://www accord.org.za/ajcr-issues/gender-and-transitional-justice-in-africa/> (consultat la 13.09. 2016).

17 Idem.

18 Martina Fischer. Transitional Justice and Reconciliation : Theory and Practice, op. cit.

logice contraste, de exemplu cu îngrijorare ale martorilor a fost de a formula în mod pragmatic o revendicare materială. La Lady-brand, la 16.06.1997 martorii-victime au fost invitați să alunge după expresia lor oricare formă de descalificare a adversarilor. La East London, în cadrul primelor audieri privind încălcările drepturilor omului din 15.05.1996, procesul s-a transformat într-o furie a publicului prezent în sală, care în mod deschis a fost alungat, astfel, orice politizare puternică a evenimentului fiind respinsă de TRC. Văduvele opozanților regimului apartheid ascultate în această zi în calitate de văduve în doliu, înlăcrimate în timp, au suferit o intimidare din partea poliției, în pofida altor posibilități.¹⁹ Acest ordin dat victimelor și publicului de a revizui limbajul și comportamentul lor reamintește dorința altor guverne de a tulpina cuvântul care revarsă acuzația politică și de exemplu, politicile ce implicau doliurile în Roma și Atena antică. Aceste politici variate, unele concentrându-se la liniște, interzicând doliul public, altele obligând să se vorbească în toleranță în prezența celor ce plâng în cortejul funerar public, au în comun de a enunța regimurile publice în raport cu doliurile publice, altfel spus, cadre de expresie autorizate într-un spațiu situat la joncțiunea arenei publice și al domeniului privat, unde se spune moartea pentru considerente politice. Autoritățile organizează doliul mamelor într-o formă care nu este reflectată în spațiul public. Așa, de exemplu, în Africa de Sud doliul privat este invitat în spațiul public, însă încadrat într-o formă care se arată nu ca o plângere politică, dar ca o durere morală și o suferință psihologică, prezența în continuu a psihologilor profesioniști lângă martori-victime fiind unul din mijloacele aplicate.

Această figură de victimă are aere de familie cu cele stabilite de ajutorul umanitar, corpurile sale produse de compasiune occidentală, care nu trebuie să exprime elementul politic. Pe scena TRC ca în politicile de dezvoltare, grefierul este supus a fi cel ce calmează prin transformarea într-o plângere morală și privatizarea sa. Vindecarea așteptată din partea victimelor depinde de capacitatea sa de a-și duce doliul și de recunoștința simbolică. Putem vedea în această individualizare printr-un cuvânt terapeutic o tehnică de dominație.

Efectele audierilor victimelor se presupune că ele se răspândesc asupra întregii societăți. Vindecarea primilor va permite restabilirea legăturii sociale, amintirea adevărului în raport cu evenimentelor teribile, care sunt două momente prealabile indispensabile pentru restabilirea ordinii sociale și nu doar a vindecării victimelor. Experții în justiția tranzițională speră că comisiile pentru adevăr implementează uneori ideea vindecării victimelor și re consolidarea națiunii. Emoțiile prezente, ritualurile trebuie să corespundă unui mare narativ național. Justiția tranzițională postulează o analogie între individ și colectiv, o generalizare între individ și colectiv, o generalizare mecanică ce are loc în interiorul unor inimi, iar ulterior și a întregii națiuni. În general, trebuie de reieșit din faptul că evenimentele ce au avut loc, sunt o catastrofă națională.

Justiția tranzițională este pentru promotorii săi „revoluționară“, deoarece ea abordează identitățile colective, elaborând noi metodologii naționale. Anume această

19 Truth and Reconciliation Commission of South Africa, op. cit.

convingere care a permis în același timp interese mai mult materiale, difuzarea la nivel internațional al modelului. Remiterea complexității interacțiunilor sociale a zguduit această credință în fața instituțiilor create a unității naționale prin revărsare, producând identificarea cetățeanului martor-victimă, dar la fel martor-culpabil al națiunii și, în mod reciproc, identificarea empatică a națiunii victimelor ce au suferit și a culpabililor, în același timp. Pasajul relief al câtorva persoane la democrația pacificatoare face ecou acestei mici muzici bine cunoscute ca recunoștință ce apreciază eficacitatea integrativă ale adunării colective. Există o frază cunoscută de experți care sună în dormula următoare „ideea că cultele stimulează emoțiile nu este foarte convingătoare“.

Încheiere

Justiția tranzițională a fost intergrată de promotorii săi în albia dreptului. Dar, mai mult decât o justiție penală ordinară represivă axată pe infractori, ea este mai degrabă o justiție reconstructivă sau restaurativă, care mai degrabă favorizează victimele. Pentru Ruti Teitel, expert recunoscut în domeniul justiției tranziționale, ea este *a distinctive conception of justice associated with periods of radical political change following oppressive rule, wherever the criminal justice response [is] compromised or otherwise limited, there [are] other ways to alternatives could develop capacities for advancing the rule of law.*²⁰ În contextual în care tranzițiile sunt de momente excepționale hiperpolitizate, justiția nu poate fi în principiu, retributivă, legalistă, individualistă. Or, critica este adresată în egală măsură justiției penale internaționale.

Această încadrare a justiției tranziționale în sensul unei justiții reconstructive nu este productul unei evoluții izolate ale politicilor de gestiune ale crimelor politice. Ea implică în același timp, interesul victimelor și un constant ale unor limite impuse justiției penale în cadrul acestor politici, o reticență mai generală în raport cu justiția judiciară în aceste societăți post-conflict. Justiția tranzițională este una din arenele unde au loc dislocarea mobilizării dezbinată în interesul unei justiții restaurative. Justiția tranzițională este un domeniu ce agreează propuneriteoretice contradictorii, libertadine, comunitare și liberale, medieri victime-infractori, conferințe familiale și alte procese pornite, în special în țările anglofone. Ea este unul din avatarii unei mișcări mai generale de contestare, începând cu anii 70, a justiției etatice, profesionalizate bazată pe aplicarea normei legale, în interesul modalităților de rezolvare alternativă a litigiilor.

Aceasta este o definiție holistică, puțin gândită, a justiției tranziționale, care este în general reținută. Ea este impusă să țină cont în același timp, în mod armonios, de setea de dreptate și căutarea păcii. Însă, în cazul în care dorim să privim cine deține aceste cauze și în termenul de care traiectorii militante și profesionale, este marea

20 Ruti Teitel. Transitional Justice as Liberal Narrative [on-line] https://www.documenta-platform6.de/wp-content/uploads/teitel_transitional-justice-as-liberal-narrative.pdf (accesat la 18.10.2018).

diversitate a celor ce pledează pentru ea. Așteptarea justiției tranziționale are, de la primele sale succese, intenția unui public mai puțin înfometat, a juriștilor. Numărul crescând de diplome în drept, uneori dotate cu o experiență în dreptul internațional al drepturilor omului, a oferit cauzei date o coerență pe care nu o avea inițial. ICTJ de exemplu, a fost instituit de o alianță de militanți ai drepturilor omului consultanți a Human Rights Watch, cum este cazul lui Priscilla Hayner și foști membri ai comisiilor pentru adevăr veniți din alte sectoare sociale (religie, psihologie, științe sociale. Între timp, treptat organizația a fost populată la toate nivelurile de juriști (comitetele consultative, angajați, stagieri etc. Această unificare disciplinară și sociologică a venit să facă confortabilă încrederea ulterioară sinceră conform căreia justiția tranzițională este o operă a justiției judiciare în esența sa.

Între timp, așa cum justiția restaurativă, cu care ea este de regulă asociată, justiția tranzițională permite mai degrabă reapropierea decât o concurență între grupurile purtătoare de oferte contradictorii. În opinia noastră, dacă analizăm minuțios procesul de codificare al conceptului justiției tranziționale, atunci apariția unui „drept la adevăr“ promovat în special de organizațiile internaționale, este logică și bine argumentată. Încercând să motivăm prin cauza omogenă promovată de adepții acestei teorii, constatăm că a avut loc o apropiere între un grup de juriști în materie de drept internațional al drepturilor omului, implicați ca răspuns al mobilizării victimelor represiunilor dictatoriale în America Latină și un grup mai pragmatic, altfel spus, mai prompt în admiterea recursului la amnistie. Cel de-al doilea grup este constituit în special din promotorii cei mai activi ai justiției tranziționale.

Aceste banere ce sunt justiția tranzițională sau justiția restaurativă, nu au coerența ideologică care li se impune. Foștii militanți au găsit aici oportunitatea de a se distanța de cauzele politice, fie de stânga, fie de dreapta, fie religioase. Călele justiției tranziționale este deci, din unele puncte de vedere, parafoxală: diverse inițiative în materie de înmuiere a dreptului (ușurarea destinului culpabilului și participarea acestuia la dialog, integrarea victimelor, delegarea deciziei către victimă și comunitate, deatazarea și deprofesionalizarea justiției etc.) au contribuit la formularea unei expertize astăzi percepute astăzi ca o contribuție la fortificarea justiției penale internaționale.

Convergența neașteptată ideologică eclectică se aplică de o altă manieră. Aceste arene ale justiției tranziționale, restaurative, sunt în egală măsură apăsătoare de întâlnire și de confruntare între, pe de o parte, juriști calificați (profesori de drept, magistrați ai instituțiilor penale internaționale, avocați în materie de drepturi ale omului, în special) și, pe de altă parte, experți ce contestă monopolul dreptului asupra proceselor de soluționare a conflictelor, în același timp, rolul dreptului în numeroase sectoare sociale.

Justiția tranzițională în calitate de justiție restaurativă, printre altele, face posibilă în principiu posibilitatea conviețuirii juriștilor și a experților veniți din alte domenii — sociologia dreptului/ criminologi, mediatori, polițiști ce promovează modalități alternative de soluționare a litigiilor, precum și psihologi ce aduc tehnici terapeutice în contextul post-conflict.

Ambivalența ideologică și politică a acestor juriști este reflectarea acestor lupte în vederea punerii în aplicare după rigorile spațiului academic juridic al monopolului dreptului asupra unor poziții profesionale râvnite.

În cazul în care justiția tranzițională nu este atât de excepțională așa cum doresc să o vadă promotorii săi — instituții noi, vindecarea victimelor, restabilirea legăturii sociale, reînvierea națiunii — este deoarece ea este politică. Arbitrajele foarte variate între justiție și pace pe care ea le adună sub numele său, impun concurențele și coliziunile între grupurile implicate: guverne, criminali politici, victime, juriști, consultanți internaționali etc. Cei ce se interesează sau se confruntă în spațiul justiției tranziționale există în același timp în alte spații sociale, vieți ordinare. Victimele audiate de comisiile pentru adevăr își exprimă amintirile traumatice sau mai puțin a violenței, în același timp și preocupările lor materiale și angajamentele militante. Experții din cadrul justiției tranziționale se angajează în baza convingerilor sale morale, dsr la fel ale orientărilor sale militante, ale ostilităților sale personale, ale ambițiilor profesionale. Dacă încrederea deseori exprimată în literatura științifică că justiția tranzițională contribuie la un progres al justiției retributive sau restaurative sau la o renovare a societăților post-conflict este rareori conformă realității proceselor, este parțial, deoarece ea formalizează aceste desene și rutine profesionale. Reamintirea nu vine să denunțe inadecvarea culturală a soluțiilor justiției protejate sau oportunistul celor ce le formulează. Aceasta permite mai simplu de a face vizibile porțile între diferite universuri de practici. Ambivalența justiției tranziționale, mai cointeresată în pace decât în justiție, însă, presată totodată, să propună o nouă formă de justiție, își găsește explicația în circulațiile și arbitrajele între aceste universuri.

Justiția tranzițională nu este nici pe aproape ceea ce sperau promotorii săi, un cadru al unui complet renovat în scopuri politice al unui țesut social și al principiilor și instituțiilor justiției. Ideea excepționalismului justiției post-conflict descrie o mică parte a realității unei situații pe care o abordează experții. Justiția tranzițională este în final un spațiu profesional care se înscrie în continuitatea relativă a profesiilor juridice. La început, pusă în aplicare de politicieni pragmatici, care intenționau să instaureze o mică democrație de compromis, ulterior a fost pe larg reinvestită de către experții în drept internațional. Este vorba astfel, despre retorica oportună care evoluează în raport cu atentatele și creează angajamente și oportunități pentru recalificare profesională, re poziționare politică și mobilitate socială.

Oportunistul va aplica astfel capacitatea de a se încadra în materia internațională a drepturilor omului, implicând tot mai mulți experți în drept fără a încerca să schimbe paradigma și natura non-judiciară ale dispozitivelor justiției tranziționale. Aceasta se referă la organizațiile internaționale non-guvernamentale, cum ar fi International Center for Transitional Justice (ICTJ) creat în 2001), specialiștii săi, cursurile sale universitare în cadrul facultăților de drept și științe sociale, a cărților, a legăturilor privilegiate cu organizațiile internaționale etc. universul justiției tranziționale este la moment foarte dezvoltat, dar, în același timp, foarte coerent, cei ce învață sunt diplomați ai aceleiași universități, care ulterior devin experți ai ONG-urilor, iar cei mai cunoscuți

ale organizațiilor internaționale. Așa, Pablo de Greiff, după ce a partajat timpul său între principala organizație de promovare a justiției tranziționale ICTJ și Universitate, a devenit în 2012 raportor special al ONU pentru promovarea adevărului, a justiției, a reparațiilor și a garanțiilor de nerepetare.²¹ Găsim aici mijlocul de explicație a alianțelor eclectice și convergențele improbabile ce caracterizează acest mediu: alianțe între consultanți foarte pragmatici ale organizațiilor internaționale, ale guvernelor și ale militanților convingși ale drepturilor omului la nivel internațional sau referitor la nivel național între grupuri politice oponente. Punerea în aplicare a unei politici de justiție tranzițională a fost ocazia, de exemplu, în Columbia, a unificării relative a unei stânge încă mai ieri dezbinată sau în Maroc a unei convergențe între adeptii de stânga și islamiști. Și unii și alții au fost cooptați de guvernele în continuare sau în rupere cu timpurile anterioare. Chiar am fi dorit să includem în această listă și Republica Moldova, situația creată în iunie 2019, ca rezultat al alegerilor parlamentare, atunci când pentru a înlătura de la putere partidul ce guvernase anterior, a fost instituită o coaliție inimaginabilă în condițiile unei societăți sănătoase între un partid de stânga și două partide de dreapta cu viziuni diametral opuse. Cineva ar putea spune că a fost pus în aplicare acel concept pragmatic promovat de justiția tranzițională, doar că pentru aceasta este necesar ca societatea și actorii politici să fie familiarizați cu conceptul justiției tranziționale, ceea ce în cazul Republicii Moldova nu putem afirma. Confirmarea o găsim în politicile promovate în următorii ani sub pretextul punerii în aplicare a reformelor în justiție, sistemul instituțional, promovarea politicii de cadre etc. finalizat cu un fiasco total, deseori caracterizat prin utilizarea unor termeni instituționali ai justiției tranziționale fără a intra în esența acestora — vetting, lustrare, amnistie, memorie etc. Or, în astfel de condiții, justiția tranzițională se transformă într-un instrument de răzbunare din partea noii guvernări, ceea ce nicidecum nu poate favoriza atingerea obiectivelor principale ale justiției tranziționale — restabilirea democrației, consolidarea statului de drept și concilierea societății. Cu regret, astfel de exemple sunt suficiente în lume, iar situații de acest gen apar în acele societăți care nu au cunoscut o evoluție democratică în sensul tradițiilor clasice occidentale. Or, pentru aceasta este nevoie de timp pe care tinerele democrații îl ignoră?!

21 United Nations. Human Rights. Office of the High Commissioner. Pablo de Greiff, former Special Rapporteur (2012-2018). Special Rapporteur on truth, justice and reparation [on-line] <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-truth-justice-reparation-and-non-recurrence/pablo-de-greiff-former-special-rapporteur-2012-2018> (consultat la 13.09. 2016).